

КУЛІНАРНА КНИГА У КОНТЕКСТІ КРАЄЗНАВСТВА ТА ГЕНЕАЛОГІЇ

Матвієнко Оксана

м. Київ

Сучасне краєзнавство дедалі частіше звертається до джерел, які відображають не лише події, а й життєвий світ людини — її побут, смаки, звички. Одним із таких джерел є кулінарна книга. Створена як практичний посібник для приготування страв, вона водночас постає документом епохи, що фіксує соціокультурні реалії, гендерні ролі, господарські традиції й мовні особливості регіону.

У культурному просторі кулінарна книга стає посередником між минулим і сучасністю, в ній поєднуються локальні традиції, родинні історії та культурні впливи сусідніх народів. Її аналіз у краєзнавчому й генеалогічному аспектах дає змогу глибше зрозуміти механізми збереження нематеріальної спадщини.

У науковому дискурсі наявна значна кількість публікацій, присвячених кулінарній культурі українців. Так, зокрема, Вісник державного архіву Хмельницької області «Подільська старовина» присвячено гастрономічній культурі Хмельниччини у її взаємовпливах та традиціях, сучасним практикам міждисциплінарних досліджень культурних кодів [5].

Науковий і практичний інтерес до цієї теми підтверджує презентований Секцією локальної історії та генеалогії IFLA [1] вебінар (24.04.2025 р.) «Кулінарні книги громади як ресурси з місцевої історії та генеалогії» [2].

Кулінарні тексти належать до особливого типу побутових джерел, у яких поєднується матеріальне й духовне. У рецептах, коментарях, позначках, що передаються з покоління в покоління, зберігається мова повсякденності, у якій «закодовано» образ регіону, його історію та цінності.

Кухня як соціокультурний феномен виконує функцію ідентифікаційного маркера. Через опис продуктів, способів приготування, обрядових страв фіксується унікальність локальних спільнот. Так, у записниках різних регіонів можна простежити відмінності в кулінарній лексиці, пропорціях і навіть у ціннісних орієнтирах («щоб було ситно», «щоб було гарно на свято»). Таким чином, кулінарна книга є не лише «пам'яттю смаку», а й пам'яттю про спосіб життя.

Для краєзнавчої науки кулінарні книги є етнокультурним документом, який відображає регіональну специфіку господарської культури. Їх можна використовувати для реконструкції:

- складу місцевих продуктів і ремесел (млини, гончарство, рибальство);
- харчової культури святкових і буденних днів;
- міжетнічних контактів (польські, єврейські, кримськотатарські кулінарні впливи);
- соціально-економічних трансформацій (еволюція від натурального господарювання до масового споживання).

Стосовно унікальності локальних спільнот та їх етнічних контактів у контексті гастрономічної культури до прикладу наведемо кулінарну книгу, яка міститься у фондах бібліотеки Університету Альберти (Канада) «Кулінарна книга з рецептами, перевіреними та підтвердженими Українською жіночою організацією доброї волі та її друзями» [4]. Книга дає уявлення про українську громаду Едмонтону протягом 1940-х та початку 50-х років. Хоча ця книга напевно була призначена для української аудиторії, рецепти також містять страви, описані як чеські, словацькі, угорські та єврейські, що, як зазначається на сайті, може бути наслідком культурної взаємодії або змішаних шлюбів. Разом з тим українські страви залишалися важливою частиною етнічної ідентичності. У книзі висловлено подяку всім, хто надав свої рецепти, їх імена зазначено поруч із кулінарними записами..

У бібліотечних фондах кулінарні видання у краєзнавчих зібраннях є цінними матеріалами локальної історії і допомагають формувати гастрономічну карту регіону, наприклад, «гуцульська кухня», «слобожанські рецепти» тощо.

Особливе місце займають родинні кулінарні записники — рукописні зошити, які передаються у спадок. Вони містять не лише рецепти, а й особисті записи, присвяти, замітки про події, що робить їх джерелом з історії родини.

У них можна простежити:

- трансмісію знань між поколіннями жінок (бабуся – мати – донька);
- зміни в «кулінарній моді»;
- особисті спогади, дати, емоційні нотатки, що наближають кулінарну книгу до усної історії.

Такі тексти можна розглядати як кухонні щоденники, які допомагають реконструювати приватний простір і духовну атмосферу родини. У генеалогічних проєктах вони набувають значення нематеріальної родової пам'яті.

Останні десятиліття відзначені активним процесом оцифрування кулінарних джерел. Бібліотеки та музеї створюють електронні колекції стародруків і рукописних записників, часто такі ресурси представлені у мережі на сторінках громадських організацій та ініціативних проєктів [3], що сприяє:

- збереженню унікальних зразків кулінарної спадщини;
- доступу дослідників і громад до локальних джерел;

- інтеграції кулінарних матеріалів у цифрове краєзнавство.

Оцифровані кулінарні тексти можуть бути джерелом для мовних, етнографічних, соціокультурних досліджень, а також складовою туристичних і культурно-просвітницьких програм регіонів.

Кулінарні джерела є також рушієм міжнародного співробітництва. Так, віднайдений в Національній бібліотеці України імені В.І. Вернадського в Києві рукопис «Колекції для шеф-кухаря» побачив світ як спільне польсько-українське видання з давньої кулінарії [6].

Сучасна гуманітаристика розглядає кулінарну книгу як медіатекст, де поєднуються наратив, візуальність і матеріальність. Її вивчення інтегрує методи:

- етнології (традиції харчування, обряди);
- культурології (культура повсякденності, гастрономічна ідентичність);
- бібліотекознавства (кулінарні книги у фондах як елемент документальної спадщини);
- генеалогії (родинна пам'ять і передача традицій).

Таким чином, кулінарна книга має бути об'єктом комплексного дослідження, що поєднує локальний, родинний та культурно-історичний виміри.

Кулінарні книги — це не лише збірки рецептів, а й свідки культурної історії, що фіксують локальні особливості, родинні зв'язки та соціальні трансформації у суспільстві.

У контексті краєзнавства вони виступають джерелом для вивчення побутової культури, гастрономічних традицій, мовних і соціальних рис регіонів.

У контексті генеалогії — це тексти родової пам'яті, у яких матеріалізується зв'язок поколінь.

Включення кулінарних книг до краєзнавчих, архівних і генеалогічних практик сприяє збереженню нематеріальної культурної спадщини, формуванню ідентичності та осмисленню повсякденної історії як невід'ємної частини національної культури.

Список джерел

1. Local History and Genealogy Section (LOC GEN). URL: <https://www.ifla.org/units/local-history-and-genealogy/> (дата звернення: 10.10.2025).
2. Recording Available: Community Cookbooks as Local History and Genealogy Resources. URL: <https://www.ifla.org/news/recording-available-community-cookbooks-as-local-history-and-genealogy-resources/> (дата звернення: 10.10.2025).
3. Seeds and Roots. URL: <https://seedsandroots.net/> (дата звернення: 10.10.2025).

4. A Cook Book Containing Recipes Tested and Proven by the Ukrainian Ladies' Good Will Organization and Friends. *Bruce Peel Special Collections Library Online Exhibits*, URL: <https://omeka.library.ualberta.ca/items/show/1544> (дата звернення: 10.10.2025).
5. Вісник державного архіву Хмельницької області «Подільська старовина». 2024. № 1(10). 152 с.
6. Раритети бувають і такими. URL: <http://www.nbuv.gov.ua/node/5661> (дата звернення: 10.10.2025).